

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ
ЗАКЛАД « МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

КУРСОВА РОБОТА (ПРОЕКТ)

З дисципліни «Кримінальний процес»

на тему: «Поняття та правове становище підозрюваного в
кримінальному процесі»

Студента Олійника
Дмитра Сергійовича
Курсу III
групи: ТУ_{бц}-8-23-Б₁ПрД(3,6зс)
напряму Правоохоронна
діяльність
спеціалізація -
Керівник: Бровко Наталія
Іванівна, д.ю.н., професор
Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів _____ ECTS _____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Київ-2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДОЗРЮВАНОВОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	5
1.1. Поняття підозрюваного та його роль у кримінальному процесі	5
1.2. Відмінності підозрюваного від інших учасників кримінального процесу	7
1.3. Законодавче регулювання статусу підозрюваного в національному кримінальному праві	9
РОЗДІЛ 2 ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПІДОЗРЮВАНОВОГО	12
2.1. Основні права підозрюваного: право на захист, мовчання та ознайомлення з матеріалами справи	12
2.2. Обов'язки підозрюваного під час досудового розслідування	14
2.3. Практика реалізації прав та обов'язків підозрюваного	16
2.4. Міжнародні стандарти захисту підозрюваного	18
РОЗДІЛ 3 ГАРАНТІЇ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАКТИКИ	21
3.1. Процесуальні гарантії прав підозрюваного	21
3.2. Порушення прав підозрюваного в кримінальному процесі	23
3.3. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики	25
3.4. Шляхи вдосконалення практики забезпечення прав підозрюваного	27
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	31
ДОДАТКИ	33

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена важливістю забезпечення прав і свобод людини на всіх етапах кримінального процесу. Підозрюваний є ключовим учасником кримінального провадження, оскільки саме від його правового статусу, прав і обов'язків залежать не лише ефективність розслідування, а й гарантії справедливості судового розгляду. У сучасних умовах розвитку правової системи України забезпечення балансу між інтересами держави та захистом прав підозрюваного набуває особливої значущості, адже будь-яке порушення прав підозрюваного може призвести до незаконності проведеного слідства, скасування рішень суду та негативних наслідків для кримінальної юстиції загалом.

Метою даної курсової роботи є всебічне дослідження поняття підозрюваного в кримінальному процесі та аналіз його правового становища, з урахуванням сучасного законодавства України, а також виявлення проблемних аспектів практичного застосування норм кримінального процесуального права щодо підозрюваного.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати поняття підозрюваного та його роль у кримінальному процесі.
2. Визначити основні права та обов'язки підозрюваного на стадії досудового розслідування.
3. Дослідити законодавче регулювання правового статусу підозрюваного та існуючі гарантії його захисту.
4. Виявити основні порушення прав підозрюваного на практиці та запропонувати шляхи їх усунення.

Об'єктом дослідження є процесуальні відносини, що виникають у кримінальному провадженні між слідчими органами та підозрюваним. Предметом дослідження виступають правовідносини, що визначають

правовий статус підозрюваного, його права та обов'язки, а також механізми їх реалізації та захисту.

Методологічною основою дослідження є комплекс методів наукового пізнання, зокрема: аналіз і синтез для вивчення наукової літератури та законодавчих актів, порівняльно-правовий метод для зіставлення українського законодавства з міжнародними стандартами, системний підхід для комплексного розгляду правового становища підозрюваного, а також узагальнення та логічне узгодження фактів і висновків.

У роботі використані як **нормативно-правові джерела**, зокрема Кримінальний процесуальний кодекс України та міжнародні акти, так і наукові праці вітчизняних і зарубіжних правознавців.

Таким чином, обрана тема є актуальною та важливою з точки зору теорії і практики кримінального процесу, а проведене дослідження дозволяє отримати системне уявлення про правовий статус підозрюваного та визначити шляхи вдосконалення його правового захисту.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДОЗРЮВАНОВОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття підозрюваного та його роль у кримінальному процесі

Підозрюваний у кримінальному процесі – це особа, щодо якої органами досудового розслідування або прокурором існують достатні підстави вважати, що вона вчинила кримінальне правопорушення. Правовий статус підозрюваного визначає коло його прав та обов'язків, а також гарантії захисту на всіх стадіях кримінального провадження.

Важливість правового статусу підозрюваного полягає в забезпеченні балансу між інтересами держави (розслідування та притягнення до відповідальності) та інтересами особи (захист від необґрунтованого обвинувачення). З точки зору кримінального процесу, підозрюваний має право на ефективний захист, збереження своєї гідності та забезпечення презумпції невинуватості [2].

Відповідно до частини першої статті 42 КПК України підставами для набуття особою статусу підозрюваного є затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення або якщо щодо особи складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень, або повідомлення її про підозру у порядку, встановленому статтями 276-279 КПК України.

Необхідність встановлення процесуального статусу є важливим для самої особи. Адже з цього моменту вона може повною мірою реалізовувати право на захист від обвинувачення і право не свідчити проти самої себе.

Таблиця 1.1

Основні ознаки підозрюваного у кримінальному процесі

Ознака	Пояснення
Наявність підстав	Існують достатні докази або обґрунтовані підозри у вчиненні злочину
Процесуальний статус	Особа має статус підозрюваного з моменту повідомлення про підозру
Презумпція невинуватості	Не вважається винною до винесення судового вироку
Права та обов'язки	Має встановлені законом права і обов'язки під час слідства

Підсумовуючи, поняття підозрюваного є фундаментальною категорією кримінального процесу, яка визначає особу, щодо якої зібрано достатньо відомостей про можливу причетність до вчинення кримінального правопорушення. Статус підозрюваного забезпечує баланс між правами та обов'язками особи, а також інтересами суспільства у запобіганні злочинам та розкритті правопорушень [4].

Роль підозрюваного у кримінальному процесі полягає у тому, що саме він виступає центром кримінального провадження на стадії досудового розслідування, визначає правовий механізм застосування заходів процесуального примусу, а також є суб'єктом, чия поведінка та співпраця з органами досудового розслідування можуть істотно впливати на хід справи.

Отже, правове визначення статусу підозрюваного, встановлення його прав і обов'язків сприяє забезпеченню принципів законності, невинуватості, справедливого судового розгляду та ефективності кримінального провадження. Визнання підозрюваного не лише як потенційного винуватця, а як учасника процесу з певними процесуальними правами, підкреслює важливість гуманізації кримінального процесу та захисту прав людини.

1.2. Відмінності підозрюваного від інших учасників кримінального процесу

Підозрюваний відрізняється від обвинуваченого, свідка, потерпілого та інших учасників процесу рядом ознак:

- Від обвинуваченого: підозрюваний ще не має остаточного обвинувачення в суді.
- Від свідка: підозрюваний може користуватися правом мовчання та відмови від дачі свідчень проти себе.
- Від потерпілого: підозрюваний не є суб'єктом, що зазнав збитків від злочину, а навпаки, розглядається як потенційний порушник закону [6].

Таблиця 1.2

Порівняльна характеристика учасників кримінального процесу

Учасник процесу	Основний статус	Ключові права	Ключові обов'язки
Підозрюваний	Можливий порушник закону	Право на захист, мовчання, адвоката	Явка на слідчі дії, дотримання вимог слідства
Свідок	Інформатор	Право на захист, відмову від відповідей	Давати правдиві свідчення
Потерпілий	Постраждала особа	Право на відшкодування, заяву про злочин	Надати докази та показання
Обвинувачений	Особа, обвинувачена в суді	Всі права підозрюваного	Участь у судовому процесі

Підозрюваний у кримінальному процесі є особою, щодо якої орган досудового розслідування має достатні дані про можливу причетність до вчинення злочину, проте остаточне обвинувачення в суді ще не висунуто. Він відрізняється від інших учасників кримінального процесу за низкою ключових ознак, що визначають його правовий статус та роль у розслідуванні.

По-перше, підозрюваний відрізняється від обвинуваченого тим, що останній уже є стороною кримінального провадження, щодо якої суд офіційно

сформував обвинувачення, тобто висунуте обвинувачення має законну силу й підлягає розгляду у судовому засіданні. Підозрюваний, у свою чергу, перебуває на стадії досудового розслідування, коли вирішується питання про наявність або відсутність достатніх доказів для пред'явлення обвинувачення. На цій стадії особа має право на захист, але ще не є повноцінною стороною кримінального процесу в суді [8].

По-друге, підозрюваний відрізняється від свідка тим, що має низку спеціальних прав, покликаних захистити його від самообвинувачення та неправомірного тиску. Зокрема, підозрюваний користується правом на мовчання, тобто може відмовитися від дачі будь-яких свідчень, які могли б його звинуватити. Це принципово відрізняє його від свідка, який зобов'язаний давати правдиві свідчення щодо обставин справи, не будучи при цьому стороною процесу. Крім того, підозрюваний має право на захисника, право на ознайомлення з матеріалами справи та на оскарження дій слідчого чи прокурора.

По-третє, підозрюваний кардинально відрізняється від потерпілого. Потерпілий – це особа, яка зазнала шкоди внаслідок злочину, і його участь у процесі спрямована на захист власних прав та інтересів, а також на відшкодування завданих збитків. Підозрюваний же розглядається як потенційний порушник закону, тобто суб'єкт, який міг вчинити кримінальне правопорушення, і саме його дії підлягають перевірці та правовій оцінці органів слідства. Відповідно, підозрюваний не має права на компенсацію збитків від злочину (як потерпілий), а його основна роль у процесі полягає у забезпеченні дотримання прав, гарантій та проведенні досудового розслідування за встановленими законами процедурами [10].

Таким чином, підозрюваний займає особливе місце в кримінальному процесі, будучи особою, яка потенційно вчинила злочин, але щодо якої ще не сформульовано остаточне обвинувачення. Його статус обумовлює необхідність захисту його прав та гарантій, водночас визначаючи його

відмінність від інших учасників процесу, таких як обвинувачений, свідок чи потерпілий.

Отже, підозрюваний має специфічний правовий статус, який об'єднує в собі ознаки як потенційного обвинуваченого, так і особи, що потребує захисту своїх прав у процесі досудового розслідування. Його відмінності від обвинуваченого, свідка та потерпілого чітко визначають рамки його участі в кримінальному процесі, гарантують дотримання принципу презумпції невинуватості та сприяють забезпеченню справедливого розслідування [12].

1.3. Законодавче регулювання статусу підозрюваного в Україні

Після прийняття 2012 року нового КПК України, попри численні зміни, які було внесено в процесі подальшого його практичного застосування, він досі містить дефекти нормативно-правового регулювання. Одна з проблем полягає в несформованості чіткого й однозначного трактування поняття інституту повідомлення про підозру та невід'ємної її складової – вручення письмового повідомлення про підозру, що призводить до варіативності тлумачення відповідних норм сторонами кримінального провадження й судом, а також неоднозначності їх практичної реалізації. Наслідком такої неоднозначності стає грубе порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конституції та законів України, які передбачають право на захист у кримінальному провадженні [14].

України, зокрема Кримінальний процесуальний кодекс України, встановлює правовий статус підозрюваного та основні гарантії його захисту:

- право знати про суть підозри;
- право на захисника;
- право давати пояснення або відмовитися від них;
- право на ознайомлення з матеріалами справи;
- право на подання клопотань та заяв.

Підозрюваний має обов'язки:

- з'являтися за викликом слідчого або суду;
- не перешкоджати проведенню слідчих дій;
- повідомляти про зміну місця проживання (за потреби).

Законодавчі гарантії спрямовані на забезпечення балансу між ефективністю кримінального розслідування та захистом прав особи [16].

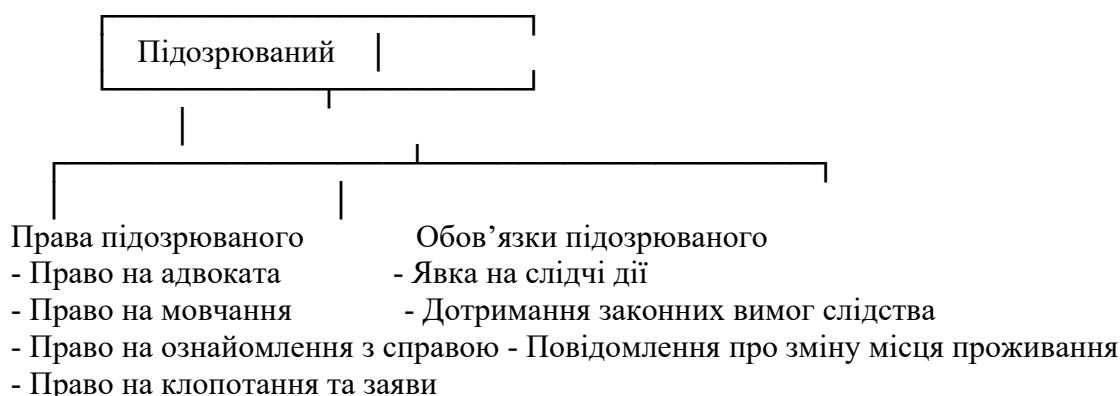

Рис. 1.1 Схема правового статусу підозрюваного в кримінальному процесі

Проведене дослідження поняття та правового статусу підозрюваного дозволяє зробити такі висновки:

Підозрюваний – це ключовий учасник кримінального процесу, щодо якого є достатні підстави вважати, що він міг вчинити кримінальне правопорушення. Його правовий статус визначає коло прав та обов'язків, що гарантують законність та справедливість досудового розслідування.

Відмінності підозрюваного від інших учасників процесу (свідка, потерпілого, обвинуваченого) обумовлюють особливий порядок захисту його прав, зокрема право на адвоката, право на мовчання та право ознайомлюватися з матеріалами справи [18].

Законодавче регулювання статусу підозрюваного в Україні передбачає конкретні гарантії правового захисту, проте практика показує, що вони не завжди дотримуються, що потребує подальшого удосконалення кримінально-процесуальних норм та контролю за їх дотриманням.

Аналіз таблиць та схеми правового статусу підозрюваного свідчить про комплексність його ролі у кримінальному процесі та необхідність забезпечення балансу між інтересами держави та правами особи.

Таким чином, перший розділ закладає теоретичну основу для подальшого дослідження проблем реалізації прав і обов'язків підозрюваного, а також гарантій його правового захисту, що буде розглянуто у наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

2.1. Основні права підозрюваного

Права підозрюваного визначаються Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК) та міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. Головна мета цих прав — забезпечити справедливість досудового розслідування та захист від необґрунтованого переслідування.

Підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцеперебування особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень (ч. 1 ст. 42 КПК України). Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду у порядку, передбаченому ст. 291 КПК України [20].

До основних прав підозрюваного належать:

- Право на захисника (адвоката);
- Право на мовчання та відмову від дачі показань проти себе;
- Право на ознайомлення з матеріалами справи;
- Право на подання клопотань і заяв слідчому або суду;
- Право на оскарження дій слідчого та процесуальних рішень.

Таблиця 2.1

Основні права підозрюваного та їх значення

Право підозрюваного	Значення для забезпечення справедливості
Право на адвоката	Забезпечує професійний захист і юридичну допомогу

Право підозрюваного	Значення для забезпечення справедливості
Право на мовчання	Захищає від примусу давати свідчення проти себе
Право на ознайомлення з матеріалами справи	Дозволяє готувати захист і запобігати порушенням
Право на подання клопотань	Дає можливість впливати на хід слідства
Право оскарження дій слідчого	Гарантує контроль законності слідчих дій

Підозрюваний, обвинувачений мають також інші процесуальні права, передбачені КПК України. Підозрюваний, обвинувачений, який є іноземцем і тримається під вартою, має право на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язана забезпечити адміністрація місця ув'язнення [1].

Отже, аналіз основних прав підозрюваного свідчить про те, що законодавство України надає йому широкий спектр процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення справедливості кримінального провадження та недопущення порушення прав людини. Незважаючи на те, що підозрюваний є особою, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, його правовий статус побудований на принципах презумпції невинуватості, змагальності сторін та забезпечення права на захист.

Ключовими правами підозрюваного є право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, право на захисника, право відмовитися від дачі показань або пояснень, право на ознайомлення з матеріалами провадження у визначених законом випадках, а також право оскаржувати дії та рішення слідчого, прокурора чи суду. Сукупність цих прав створює належні умови для реалізації підозрюваним своєї позиції у процесі та ефективного захисту від обвинувачення [3].

Важливим є те, що реалізація прав підозрюваного має не лише формальний, а й практичний характер, оскільки саме від їх дотримання залежить законність отриманих доказів і кінцеве рішення у справі. Порушення цих прав може призвести до визнання доказів недопустимими, що, у свою чергу, впливає на результати кримінального провадження.

Таким чином, права підозрюваного виступають невід’ємним елементом механізму забезпечення законності та справедливості у кримінальному процесі. Вони не лише гарантують захист особи від необґрунтованого обвинувачення, але й сприяють досягненню основної мети кримінального судочинства – встановлення істини у справі та ухвалення законного і обґрунтованого рішення.

2.2. Обов’язки підозрюваного

Обов’язки підозрюваного спрямовані на забезпечення ефективності досудового розслідування, при цьому вони не повинні порушувати його права. Основні обов’язки [5]:

1. прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а у разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;
2. виконувати обов’язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;
3. підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду;
4. надавати вірогідну інформацію представнику персоналу органу пробації, необхідну для підготовки досудової доповіді.

Таблиця 2.2

Основні обов’язки підозрюваного та їх значення

Обов’язок підозрюваного	Значення для слідства
З’являтися за викликом	Забезпечує можливість проведення слідчих дій
Дотримуватися законних вимог	Підтримує законність процесу
Повідомляти про зміну місця проживання	Сприяє належному контролю за підозрюваним
Не перешкоджати слідству	Забезпечує безперешкодне проведення слідчих дій

Обов'язок підозрюваного	Значення для слідства
Надання відомостей без порушення права на мовчання	Баланс між ефективністю слідства та правами підозрюваного

Підозрюваному, обвинуваченому, обов'язково, вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення [7].

Отже, обов'язки підозрюваного є важливою складовою його процесуального статусу, що забезпечує належний перебіг кримінального провадження та ефективність досудового розслідування. Незважаючи на наявність широкого кола прав і гарантій, підозрюваний зобов'язаний дотримуватися встановлених законом вимог, які спрямовані на забезпечення процесуальної дисципліни та недопущення перешкоджання встановленню істини у справі.

До основних обов'язків підозрюваного належить своєчасна явка за викликом слідчого, прокурора чи суду, виконання процесуальних рішень та вимог, неухильне дотримання умов обраного запобіжного заходу, а також утримання від дій, що можуть перешкоджати кримінальному провадженню, зокрема впливу на свідків чи знищення доказів. Виконання цих обов'язків є необхідною умовою забезпечення законності та ефективності кримінального процесу.

Водночас важливо підкреслити, що покладення обов'язків на підозрюваного не повинно порушувати його основоположних прав, зокрема права на захист і презумпції невинуватості. Обов'язки підозрюваного мають бути чітко визначені законом і застосовуватися з дотриманням принципу пропорційності, тобто не створювати надмірного обмеження його прав і свобод [9].

Таким чином, обов'язки підозрюваного є необхідним елементом кримінального процесу, який забезпечує баланс між інтересами правосуддя та правами особи. Їх належне виконання сприяє ефективному розслідуванню кримінального правопорушення, тоді як недотримання може мати

процесуальні наслідки, зокрема застосування більш суворих запобіжних заходів або інших передбачених законом санкцій.

2.3. Проблемні питання реалізації прав і обов'язків підозрюваного

Практика свідчить, що права підозрюваного не завжди дотримуються. Серед типових проблем:

- Недостатня поінформованість підозрюваного про його права;
- Обмежений доступ до матеріалів справи на ранніх стадіях досудового розслідування;
- Примушування до дачі показань;
- Відсутність або формальне залучення захисника;
- Порушення термінів розслідування, що впливає на презумпцію невинуватості [11].

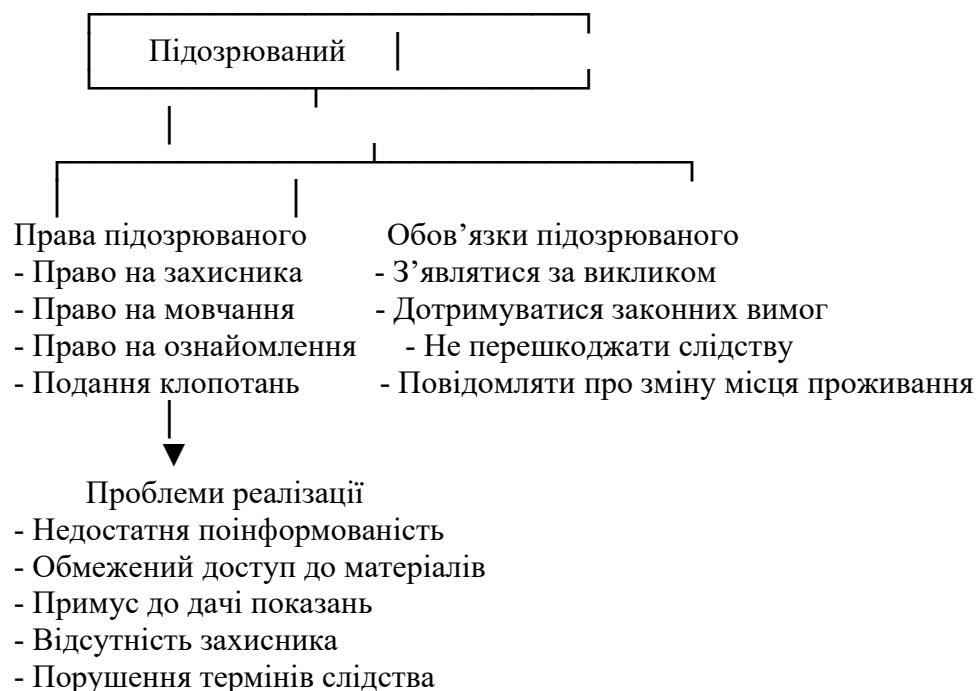

Рис. 2.1 Взаємозв'язок прав, обов'язків та проблем реалізації підозрюваного

Отже, аналіз практики реалізації прав і обов'язків підозрюваного свідчить про наявність низки проблемних аспектів, які ускладнюють повноцінне забезпечення його процесуального статусу. Незважаючи на достатньо чітке нормативне закріплення прав і обов'язків підозрюваного, їх практичне застосування не завжди відповідає принципам законності, справедливості та дотримання прав людини [13].

Однією з ключових проблем є формальний підхід до забезпечення права на захист, зокрема несвоєчасне залучення захисника або обмеження можливості конфіденційного спілкування з ним. Також поширеними є випадки недостатнього інформування підозрюваного про його права, що негативно впливає на можливість їх ефективної реалізації. У деяких ситуаціях мають місце порушення права на мовчання або непрямий тиск з метою отримання показань, що суперечить основним засадам кримінального процесу.

Окремою проблемою є недотримання балансу між правами та обов'язками підозрюваного. З одного боку, можуть виникати надмірні обмеження його прав через застосування запобіжних заходів або процесуальних рішень, що не завжди є обґрунтованими. З іншого боку, недостатній контроль за виконанням обов'язків підозрюваного може призводити до затягування розслідування або перешкоджання встановленню істини у справі [15].

Крім того, існують проблеми, пов'язані з практикою оцінки доказів, отриманих за участю підозрюваного. Порушення його процесуальних прав на етапі досудового розслідування може зумовити визнання таких доказів недопустимими, що впливає на ефективність кримінального провадження в цілому.

Таким чином, проблеми реалізації прав і обов'язків підозрюваного потребують комплексного вирішення, що включає вдосконалення законодавства, підвищення рівня правової культури учасників процесу та посилення контролю за дотриманням процесуальних гарантій. Лише за умови

належного забезпечення прав підозрюваного та виконання ним своїх обов'язків можливе досягнення основної мети кримінального судочинства — справедливого, неупередженого та ефективного розгляду кримінальних справ [17].

2.4. Міжнародні стандарти захисту підозрюваного

Окремі питання процесуального статусу підозрюваного в кримінальному провадженні, а також загальні стандарти реалізації підозрюваним своїх прав закріплюються також і в нормах низки міжнародно-правових актів. У деяких з них міститься досить обмежена кількість норм, які охоплюють специфічні ознаки та дефініції, які характеризують особу підозрюваного.

Зокрема, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) в п. “с” ч. 1 ст. 5 регламентує законний арешт або затримання особи за обґрунтованою підозрою [4]. Однак роз'яснення поняття “обґрунтована підозра” трапляється вже у рішеннях Європейського Суду з прав людини, які також є частиною національного законодавства України. Так, у рішенні по справі “Fox, Campbell and Hartley v. United Kingdom” від 30.08.1990 р. Європейський Суд наголошує, що наявність обґрунтованої підозри передбачає існування певних фактів або ж інформації, які можуть переконати стороннього спостерігача в тому, що особа стосовно якої виноситься рішення, могла вчинити кримінальне правопорушення [10].

Інакше кажучи, факти, які є підставою для підозри аж ніяк не повинні бути наділені таким ступенем переконливості як факти необхідні для обвинувачення. Так само п. 7 Основних Положень про роль адвокатів, схвалених восьмим Конгресом ООН зі запобігання злочинам (серпень 1990 р., Нью-Йорк) вказує на особу, піддану затриманню, арешту чи поміщенню в

тюрму з пред'явленням чи без пред'явлення обвинувачення у вчиненні злочину [15].

Однак, Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню у будь-якій формі, схвалений резолюцією № 43/173 Генеральної Асамблеї ООН 9 грудня 1988 р. термін “арешт” регламентує, як акт затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Це самий документ у вже іншому принципі № 36 закріплює права підозрюваної або обвинуваченої затриманої особи [6]. Аналогічно, в п. 2.1 Мінімальних стандартних правил ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійських правил), прийнятих резолюцією № 45/110 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. наголошено, що незалежно від того чи особи є підозрюваними, обвинуваченими чи засудженими, якщо щодо них здійснюється відповідно судове переслідування, судовий розгляд чи виконання вироку – ці особи іменуються правопорушниками [8].

Тому ми підтримуємо позицію, що в міжнародно-правових актах регламентується на рівні з поняттям обвинуваченого також і поняття підозрюваного як самостійного суб'єкта кримінального провадження [3]. Однак деякі міжнародно-правові акти в своїх нормах, окрім дефінітивних правил, також містять ще й гарантії реалізації прав підозрюваного. Зокрема, Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими, прийняті на першому Конгресі ООН зі запобігання злочинності (Женева, 1955 р.), схвалені резолюціями Економічної та Соціальної Ради № 663 від 31 липня 1957 р., та № 2076 від 13 травня 1977 р. в ст. 95 закріплюють положення про те, що особи, які були заарештовані або ж поміщені в тюрму без пред'явлення обвинувачення, мають право на захист так само, як і інші особи (обвинувачені чи засуджені) [19].

Захист підозрюваного в Україні повинен відповідати міжнародним нормам, зокрема:

- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) – право на справедливий суд та захист;

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права – гарантія недопущення примусу до свідчень;
- Рекомендації Ради Європи щодо забезпечення прав підозрюваних.

Врахування міжнародних стандартів дозволяє підвищити ефективність правового захисту та уникнути порушень у національному кримінальному процесі [18].

Права та обов'язки підозрюваного є ключовим елементом кримінального процесу, оскільки забезпечують баланс між законними інтересами слідства та захистом особи. Практичні проблеми реалізації прав підозрюваного свідчать про потребу удосконалення законодавства та контролю за дотриманням гарантій прав людини.

Забезпечення міжнародних стандартів захисту підозрюваного є необхідною умовою для підвищення законності та справедливості кримінального процесу в Україні.

РОЗДІЛ 3

ГАРАНТІЇ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПІДОЗРЮВАНОВОГО ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ

3.1. Поняття та значення гарантій правового захисту підозрюваного

Гарантії правового захисту підозрюваного — це система юридичних, процесуальних та організаційних заходів, спрямованих на забезпечення законності дій слідчих органів та дотримання прав особи на всіх стадіях кримінального провадження.

Основна мета гарантій – забезпечити баланс між інтересами держави у розслідуванні злочину та захистом конституційних прав підозрюваного. Гарантії правового захисту підозрюваного є невід’ємною складовою кримінального процесу, оскільки саме вони забезпечують реальну можливість реалізації його прав і свобод, а також запобігають зловживанням з боку органів досудового розслідування. Ці гарантії мають комплексний характер і охоплюють процесуальні, матеріально-технічні та контрольні механізми [20].

1. Процесуальні гарантії

Процесуальні гарантії становлять основу правового захисту підозрюваного та закріплені у кримінальному процесуальному законодавстві України. Вони визначають порядок здійснення кримінального провадження та забезпечують дотримання прав особи на всіх його стадіях.

До ключових процесуальних гарантій належать:

- право знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення особу підозрюють;
- право на захисника з моменту затримання або повідомлення про підозру;
- право на мовчання та відмову від дачі показань;
- право подавати докази, заявляти клопотання та відводи;
- право оскаржувати дії та рішення слідчого, прокурора чи суду;

- дотримання встановленої законом процедури проведення слідчих (розшукових) дій [10].

Ці гарантії спрямовані на забезпечення справедливого процесу, реалізацію принципу презумпції невинуватості та недопущення незаконного притягнення особи до кримінальної відповідальності.

2. Матеріально-технічні гарантії

Матеріально-технічні гарантії забезпечують фактичну можливість реалізації процесуальних прав підозрюваного. Навіть за наявності законодавчо закріплених прав їх ефективність залежить від створення належних умов для їх здійснення.

До таких гарантій належать:

- забезпечення доступу до матеріалів кримінального провадження у визначених законом межах;
- можливість конфіденційного спілкування із захисником;
- надання перекладача у разі необхідності;
- забезпечення належних умов утримання у разі затримання;
- технічна фіксація процесуальних дій (аудіо- та відеозапис), що сприяє прозорості слідства;
- доступ до засобів зв'язку для контакту із захисником або близькими особами у встановленому порядку [6].

Таким чином, матеріально-технічні гарантії створюють практичні передумови для реалізації прав підозрюваного, без яких процесуальні норми можуть залишатися лише формальними.

3. Контрольні механізми

Контрольні механізми є важливим елементом забезпечення законності у кримінальному процесі, оскільки вони спрямовані на перевірку дій органів досудового розслідування та запобігання порушенням прав підозрюваного.

До основних контрольних механізмів належать:

- прокурорський нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування;

- судовий контроль, який реалізується через розгляд клопотань, скарг та прийняття рішень слідчим суддею;
- право підозрюваного подавати скарги на дії чи бездіяльність слідчого або прокурора;
- можливість звернення до міжнародних судових інституцій після вичерпання національних засобів захисту;
- внутрішній контроль у правоохоронних органах [9].

Завдяки цим механізмам забезпечується дотримання принципу законності, а також можливість оперативного реагування на порушення прав підозрюваного.

Отже, гарантії правового захисту підозрюваного є багаторівневою системою, що поєднує нормативне закріплення прав, створення умов для їх реалізації та ефективний контроль за їх дотриманням. Процесуальні гарантії визначають правову основу захисту, матеріально-технічні — забезпечують практичну можливість їх здійснення, а контрольні механізми — гарантують їх реальне дотримання.

У сукупності ці елементи формують цілісну систему забезпечення прав підозрюваного, яка спрямована на досягнення справедливості, недопущення зловживань та забезпечення ефективності кримінального провадження. Водночас удосконалення цих гарантій залишається актуальним завданням, оскільки їх належна реалізація є запорукою довіри до правосуддя та дотримання прав людини [2].

3.2. Процесуальні гарантії захисту підозрюваного

Процесуальні гарантії є основною формою захисту прав підозрюваного та передбачають:

- Надання письмового повідомлення про підозру. Підозрюваний повинен отримати офіційне повідомлення з викладенням підстав для підозри та переліком його прав.
- Право на адвоката та захисника. Залучення захисника на ранніх стадіях забезпечує професійний захист та консультації підозрюваного.
- Право на оскарження дій слідчого. Підозрюваний може подавати скарги на незаконні дії або бездіяльність слідчих органів.
- Право на ознайомлення з матеріалами справи. Ця гарантія дозволяє підозрюваному своєчасно готувати захист і запобігати порушенням презумпції невинуватості [13].

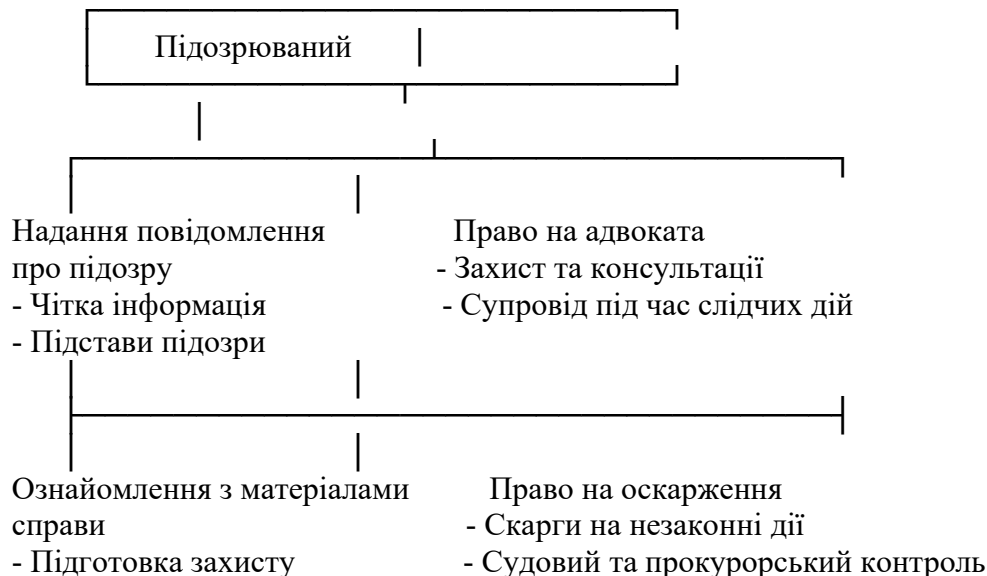

Рис. 3.1 Модель реалізації процесуальних гарантій підозрюваного

Отже, процесуальні гарантії захисту підозрюваного є фундаментальною складовою кримінального процесу, що забезпечує реальне дотримання прав і свобод особи на стадії досудового розслідування. Вони виступають не лише формально закріпленими нормами законодавства, а й дієвими механізмами, спрямованими на запобігання незаконному притягненню до кримінальної відповідальності та забезпечення справедливого розгляду справи [6].

Сутність процесуальних гарантій полягає у встановленні чіткої процедури здійснення кримінального провадження, яка передбачає

обов'язковість дотримання прав підозрюваного, зокрема права на захист, права на мовчання, права на справедливий суд та права на оскарження процесуальних рішень. Важливим аспектом є також забезпечення участі захисника, що сприяє рівності сторін та реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі.

Разом із тим, ефективність процесуальних гарантій значною мірою залежить від їх практичної реалізації. Недотримання встановлених процедур, формальний підхід до забезпечення прав підозрюваного або порушення принципу законності можуть призвести до визнання доказів недопустимими та поставити під сумнів результати всього кримінального провадження [10].

Таким чином, процесуальні гарантії захисту підозрюваного відіграють ключову роль у забезпеченні балансу між інтересами держави у боротьбі зі злочинністю та необхідністю дотримання прав людини. Їх належне функціонування є запорукою законності, обґрунтованості та справедливості кримінального судочинства, а також важливим чинником формування довіри до правової системи загалом.

3.3. Проблеми реалізації гарантій у практиці

Практика застосування гарантій правового захисту підозрюваного показує наявність таких проблем:

1. Невчасне повідомлення підозрюваного про підозру – часто особа дізнається про процесуальний статус через тривалий час, що порушує права.
2. Обмежений доступ до матеріалів справи – підозрюваний або його адвокат не завжди мають можливість повноцінно ознайомитися з доказами.
3. Недостатнє залучення адвоката на ранніх стадіях – формальне або запізніле залучення захисника підриває ефективність захисту.

4. Порухення термінів розслідування та затягування процесу – негативно впливає на презумпцію невинуватості та психологічний стан підозрюваного.

5. Фактичний примус до свідчень – порушення права на мовчання та захист від самовинуватості [17].

Таблиця 3.1

Основні проблеми реалізації прав підозрюваного та їх наслідки

Проблема	Наслідки для підозрюваного	Наслідки для кримінального процесу
Запізніле повідомлення про підозру	Порушення права на захист	Ризик визнання доказів недопустимими
Обмежений доступ до матеріалів	Неможливість підготувати захист	Зниження ефективності слідства
Недостатнє залучення адвоката	Порушення права на професійний захист	Підвищення ризику неправомірних рішень
Затягування розслідування	Стрес, психологічний тиск	Порушення принципу швидкого судочинства
Примус до свідчень	Порушення права на мовчання	Недопустимі докази, ризик скасування рішення

Отже, аналіз практики реалізації гарантій захисту підозрюваного свідчить про наявність низки суттєвих проблем, які знижують ефективність їх застосування у кримінальному провадженні. Незважаючи на достатній рівень нормативного закріплення процесуальних гарантій, їх практична реалізація не завжди відповідає встановленим стандартам законності, справедливості та дотримання прав людини [4].

Однією з основних проблем є формальний підхід до забезпечення прав підозрюваного, зокрема щодо надання правової допомоги. У деяких випадках спостерігається несвоєчасне залучення захисника або обмеження можливості ефективної взаємодії з ним, що негативно впливає на реалізацію права на захист. Також поширеними є випадки недостатнього інформування

підозрюваного про його процесуальні права, що призводить до їх фактичного невикористання.

Суттєвою проблемою залишається і недотримання процесуальних вимог під час проведення слідчих (розшукових) дій. Порушення встановленої процедури, а також можливий тиск на підозрюваного з метою отримання показань суперечать принципам кримінального процесу та можуть призвести до визнання доказів недопустимими.

Крім того, на практиці нерідко виникають труднощі у забезпеченні ефективного судового контролю та прокурорського нагляду. Недостатня оперативність розгляду скарг або формальний характер перевірок можуть знижувати рівень захисту прав підозрюваного. Водночас недосконалість окремих процедурних механізмів ускладнює своєчасне реагування на порушення [10].

Таким чином, проблеми реалізації гарантій захисту підозрюваного мають комплексний характер і потребують системного вирішення. Їх подолання можливе шляхом удосконалення законодавства, підвищення професійного рівня учасників кримінального процесу, посилення контролю за дотриманням прав підозрюваного та забезпечення реальної, а не формальної дії процесуальних гарантій. Це сприятиме зміцненню принципу верховенства права та підвищенню довіри до системи правосуддя.

3.4. Шляхи вдосконалення практики забезпечення прав підозрюваного

Для підвищення ефективності гарантій правового захисту підозрюваного пропонуються такі заходи:

1. Покращення процесу повідомлення про підозру – чітке дотримання строків та форми повідомлення.

2. Забезпечення повного доступу до матеріалів справи – створення електронних систем для адвокатів та підозрюваних.

3. Раннє та обов’язкове залучення адвоката – гарантія, що захисник бере участь на всіх стадіях слідства.

4. Контроль за дотриманням термінів слідства – посилення прокурорського та судового нагляду.

5. Навчання слідчих і суддів – підвищення кваліфікації щодо захисту прав підозрюваного та стандартів ЄКПЛ.

6. Використання міжнародного досвіду – адаптація норм та практики Ради Європи та ООН для українських реалій [15].

Гарантії правового захисту підозрюваного є комплексною системою заходів, що забезпечує баланс між інтересами держави та особи. Існуючі проблеми реалізації прав підозрюваного свідчать про необхідність удосконалення національного кримінального процесуального законодавства.

Вдосконалення механізмів гарантій, впровадження сучасних технологій та врахування міжнародного досвіду сприятиме підвищенню ефективності правового захисту підозрюваного та законності кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження поняття та правового становища підозрюваного в кримінальному процесі дозволяє зробити такі висновки:

1. Підозрюваний у кримінальному процесі – це особа, щодо якої є достатні підстави вважати, що вона вчинила кримінальне правопорушення. Його правовий статус визначає коло прав та обов'язків, а також гарантії захисту на всіх етапах досудового розслідування і судового провадження.

2. Правовий статус підозрюваного має відмінності від інших учасників процесу (свідка, потерпілого, обвинуваченого). Ці відмінності обумовлюють специфіку процесуального захисту, забезпечують право на адвоката, право на мовчання та право ознайомлюватися з матеріалами справи.

3. Права підозрюваного включають право на захисника, право на мовчання, право ознайомлюватися з матеріалами справи, право подавати клопотання та оскаржувати дії слідчих органів. Обов'язки підозрюваного спрямовані на забезпечення ефективного ходу слідства та дотримання законності: явка на слідчі дії, повідомлення про зміну місця проживання, недопущення перешкоджання слідству.

4. Практика застосування прав і обов'язків підозрюваного свідчить про існування проблем, таких як запізніле повідомлення про підозру, обмежений доступ до матеріалів справи, недостатнє залучення адвоката на ранніх стадіях, затягування розслідування та фактичний примус до свідчень.

5. Гарантії правового захисту підозрюваного забезпечуються через систему процесуальних, організаційних та контрольних заходів. Серед них — письмове повідомлення про підозру, залучення адвоката, ознайомлення з матеріалами справи, можливість оскарження дій слідчих, нагляд прокурора та суду.

6. Міжнародні стандарти (ЄКПЛ, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, рекомендації Ради Європи) визначають обов'язкові

гарантії правового захисту підозрюваного, адаптація яких у національній практиці сприяє підвищенню законності кримінального процесу.

7. Для покращення реалізації прав підозрюваного рекомендується:

- дотримуватися чітких строків і форми повідомлення про підозру;
- забезпечити повний та своєчасний доступ до матеріалів справи;
- гарантувати раннє і обов'язкове залучення адвоката;
- посилити контроль за дотриманням термінів досудового розслідування;
- підвищувати кваліфікацію слідчих і суддів щодо стандартів захисту прав підозрюваного;
- впроваджувати міжнародний досвід у практику кримінального процесу.

Отже, дослідження підтверджує, що правове становище підозрюваного та гарантії його захисту є фундаментальною складовою справедливого кримінального процесу. Виконання запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності правового захисту, дотриманню принципу презумпції невинуватості та законності кримінального провадження в Україні.

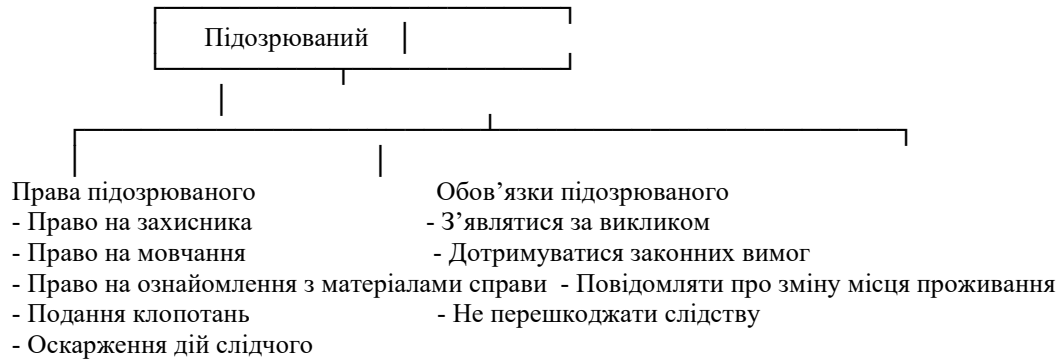
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багрій, П. В. Міжнародні стандарти захисту прав людини у кримінальному процесі. – Київ: Юридична думка, 2021. – 278 с.
2. Бородін, В. М. Кримінальний процес України: теорія та практика. – Київ: Юрінком Інтер, 2020. – 456 с.
3. Василенко, І. О. Правове становище підозрюваного та гарантії його захисту // Юридичний вісник. – 2022. – № 6. – С. 35-42.
4. Гуменюк, Т. М. Процесуальні права підозрюваного в Україні: проблеми та шляхи вирішення. – Харків: Право, 2019. – 310 с.
5. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), 1950 р.
6. Задорожний, О. В. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та Європи // Право і суспільство. – 2021. – № 3. – С. 22-29.
7. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5.07.2012 № 5076-VI.
8. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – Офіційне видання.
9. Козаченко, Т. С. Процесуальні гарантії підозрюваного та їх порушення в судовій практиці // Юридичний вісник України. – 2023. – № 2. – С. 45-52.
10. Коваленко, І. П. Права та обов'язки підозрюваного в кримінальному процесі // Право України. – 2021. – № 4. – С. 23-30.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. – Офіційне видання, останні зміни 2025 р.
12. Левченко, М. В. Гарантії правового захисту підозрюваного у досудовому провадженні. – Київ: Центр учбової літератури, 2020. – 256 с.
13. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966 р.
14. Нікітін, В. С. Судова практика щодо прав підозрюваного в Україні // Юридичний журнал. – 2022. – № 5. – С. 40-48.

15. Рекомендації Ради Європи Res(2000)19 «Про роль правозахисника в кримінальному процесі» (2000 р.).
16. Синьоок, О. В. Гарантії правового захисту підозрюваного на стадії досудового розслідування. – Харків: Право, 2019. – 312 с.
17. Соколова, Л. А. Процесуальні права підозрюваного та захист прав людини у кримінальному процесі. – Київ: Юрінком Інтер, 2021. – 298 с.
18. Тараненко, П. М. Кримінально-процесуальні гарантії прав підозрюваного: теорія і практика. – Харків: Право, 2020. – 324 с.
19. Шевченко, Л. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. – Київ: Центр учбової літератури, 2022. – 384 с.
20. Якимчук, О. В. Захист прав підозрюваного в контексті міжнародних стандартів // Правова Україна. – 2023. – № 1. – С. 15-22.

ДОДАТКИ

Схема правового статусу підозрюваного

Призначення: наочно показує основні права та обов'язки підозрюваного та їх взаємозв'язок.

Порівняння прав підозрюваного та свідка

Права / Можливості	Підозрюваний	Свідок
Право на адвоката	Так, обов'язково на стадії слідства	Зазвичай відсутнє
Право на мовчання	Так	Ні, повинен давати показання
Ознайомлення з матеріалами	Повний доступ	Обмежений доступ
Подання клопотань	Так	Обмежено, тільки у межах допиту
Оскарження дій слідчого	Так	Обмежено

Призначення: показує відмінності прав підозрюваного і свідка, підкреслює специфіку процесуального захисту.

ПЕРЕЛІК

міжнародних стандартів захисту підозрюваного

1. Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ), 1950 р.
 - Стаття 6: право на справедливий суд;
 - Стаття 5: право на свободу та безпеку;
 - Стаття 14: заборона дискримінації.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966 р.
 - Стаття 14: гарантії справедливого судового розгляду;
 - Стаття 9: право на свободу та захист від незаконного затримання.
3. Рекомендації Ради Європи Rec(2000)19
 - Визначення ролі правозахисника;
 - Забезпечення доступу підозрюваного до юридичної допомоги на всіх етапах слідства.

Призначення: демонструє міжнародні стандарти захисту підозрюваного, що використовуються для підвищення ефективності національної практики.